

sler og flerbrugersystemer så småt at vise sig, og i løbet af 1970'erne blev transistoren erstattet af chip'en og det teknologiske grundlag dermed skabt for den udvikling, der har gjort computeren til en uundværlig del af dagens verden. Så langt var man ikke kommet i 1970, men på 10 år var edb-teknologien blevet meget mere indarbejdet i det danske samfund, end hulkort-teknologien var blevet på 50 år.

Lars Heide har samlet et meget spredt kildemateriale. Ud over arkivmateriale er det især en lang række fagtidsskrifter, der har ligget til grund for undersøgelsen; de er blevet suppleret med små 40 interviews med personer fra hulkort- og edb-miljøerne. Bogen er et pionerarbejde, som har trukket klare konturer op i et ikke tidligere behandlet forskningsfelt.

Jørgen Fink

KULTURHISTORIE

Danmarks Kirker. Ribe amt, hefte 32: Kirkerne i Farup, Hjortlund, Kalvslund og Obbekær. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1996). 120 s., 132 kr. (indb.), 110 kr. (hft.).

Danmarks Kirker. Århus amt, hefte 45: Kirkerne i Nørre Snede, Hampen, Klovsborg og Linnerup. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1995). 116 s., 110 kr.

Danmarks Kirker. Århus amt, hefte 46: Kirkerne i Hammer, Åle og Tørring. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1996). 100 s., 110 kr.

Danmarks Kirker. Århus amt, hefte 47: Kirkerne i Østbirk, Yding og Ovsted. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1997). 152 s., 110 kr.

Ribe amt hefte 32 behandler fire kirker ved Ribe, Farup, Hjortlund, Kalvslund og Obbekær, den sidste først opført i 1886 som en effekt af grænsedragningen i 1864. De tre middelalderlige kirker er alle tufstenskirker prydet med lisener og buefriser, men Farup kirke er langt den største, smukkeste og bedst udstyrede med elegant apsis, importeret døbefont og kalkmalerier fra o. 1200. Velbevaret er et senromansk billede af Kains offer, som er samtidig med billedet af Abel i Vilslev, men hvor Abel er

en elegant yngling, fremstilles Kain med et groft og grimt ansigt. Som så ofte afspejler også her kirkelisten i Ribe Oldemoder fra o. 1350 kirkernes rigdom, Farup var sat til den dobbelte takst af de to andre kirker.

Århus amt hefte 45 og 46 gælder de sidste kirker i Vrads herred, dvs. noget vest for Horsens. Kirkernes bidrag til landehjælpen 1524 afspejler meget godt sognenes formåen. Langt mest ydede det store Nørre Snede sogn, til trods for dets dårlige jorder, men beliggenheden ved Hærvejen var i øvrigt central. Som kirken fremtræder i dag, falder dens kvaliteter ikke umiddelbart i øjnene, men den er stor, har apsis og billedkvartersten og en prægtig romansk døbefont. Klovsborg var i middelalderen en langt mere beskeden kirke, men i det 16. århundrede betød naboskabet til Hardenbergernes Mattrup, en herregård, som også kom til at præge andre kirker (se hefte 42-43), at den udvidedes med et nyt kor med gravkrypt, som med tiden kom til at rumme mindst 37 kister, mange af dem nu i en ret så miserabel tilstand. I kirken findes fornemme gravminder, især en imponant og smukt udført gravsten over rigshofmester Eiler Hardenberg (d. 1565) og familie. Det prægtige gravmæle må formodes fra be-

gyndelsen af at have været tænkt og anbragt som vægtavle, hvorved man rådede lidt bod på det kongelige forbud af 1576, som satte grænser for adelens brug af kongelignende gravmæler. Åle og Tørring kirker har adskillige kalkmalerier fra gotikkens sidste tid. Billederne i Åle, scener af Jesu lidelseshistorie, Maria med barnet og Anna selvtredje, St. Jørgen (dragen mangler) charmerer, mens billederne i Tørring synes at vise brydningen mellem katolicisme og begyndende lutheranisme.

Med hefte 47 bevæger vi os østpå til det mere frugtbare Voer herred med Østbirk, Yding og Ovsted. Østbirk var en stor romansk kirke, svarende til det store sogn, som omkring 1500 fik tårn og hvælv. I det 16. århundrede blev naboskabet til Skramslægten på Urup afgørende. Christen Skrams våben figurerer på hvælvene. Formentlig var det herefter søhelten Peder Skram, som fik koret nedrevet og kirken omdannet til en korskirke. Endelig, i 1582, modtog Niels Skram af Frederik II altertavlen fra Ring Kloster, en fløjaltertavle fra et lybsk værksted dateret 1480, restaureret i 1893 af Magnus Petersen. Malerierne af Jesu lidelseshistorie er i udtryksfuld gotisk realisme. Også andet inventar af kvalitet, prædikestol, gravsten og et gravkapel fra det 18. århundrede, skyldes naboskabet til herregården. Yding kirke består af tårn fra o. 1500 og nybygget skib og kor fra 1865. Ovsted kirke udmærker sig, foruden ved at være Danmarks højst beliggende kirke (kendt fra vuet fra motorvejen), ved på et meget tidligt tidspunkt at have fået vestforlængelse og et lidt større kor, hvis meget særegne udformning der savnes forklaring på. Forfatterne gør blot opmærksom på, at den eneste anden kirke i Skandinavien, som har samme arrangement, er nabokirken Tåning, og at begge kirker hørte under Øm Kloster.

Erik Ulsig

Danmarks Kirker. Holbæk amt, hefte 29-31: Kirkerne i Kalundborg. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1996). 330 s., 225 kr. (indb.), 190 kr. (hft.).

Danmarks Kirker. Holbæk amt, hefte 32: Nykøbing kirke og sindssygehospitalets kirke (Amtshospitalet) Nykøbing. (Nationalmuseet/Poul Kristensen, 1996). 75 s., 132 kr. (indb.), 110 kr. (hft.).

Kalundborg kirke, og et par forsvundne kirker i byen, fylder med god grund et triplehefte. Den femtårnede kirke af form som et græsk kors er unik og har altid fascineret og fascinerer ligeledes forfatterne af dette hefte. Det indeholder en række fremragende illustrationer. Der er Lundbyes maleri fra 1837 (s. 3117), som hævder sig ved sammenligning med et moderne farvefoto (s. 3044). Der er et brilliant foto fra kirkens hovedrestaurering i 1869, en pæn tegning af Jacob Kornerup fra 1852, en rekonstruktionstegning af kirkens indre af Heinrich Hansen fra 1859, som stærkt forskønner virkeligheden, glimrende fotografier fra o. 1900 og rekonstruktionsforslag fra 1860'erne. Det store midtertårn, blot båret af fire over seks meter høje granitsøjler, hver sammensat af fire dele, basis, kapitæl og to monolitter, styrtede i 1827 omsider sammen. Efter lange diskussioner genrejstes det i 1869. Indeni er kirken ikke stor og temmelig skummel, idet man har ønsket kun at bruge hvidtekalk i et meget begrænset omfang. Men beliggenheden i byen og ved fjorden og de meget velbevarede omgivelser, med kirkegård, middelalderlig hegnsmur, kirkelade og skole-præstebygning (nu ligkapel) og nabolagets borgerhuse, er usædvanlig for en dansk bykirke.

Kirken har en lang forskningshistorie. Man har naturligvis diskuteret arkitektoniske forbilleder. Længe var tanken om kirken som en forsvarskirke populær,